

İSLAM HUKUKU ALANINDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERDE SIKÇA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY*

Özet: Türkiye’de İslâmi ilimler alanındaki lisansüstü tez çalışmaları, 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kurulmasıyla başlamıştır. İslam hukuku alanındaki ilk doktora tezi 1957’de kabul edilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar İslam hukuku alanında 1100’ün üzerinde yüksek lisans ve 300 civarında doktora tezi hazırlanmıştır. Bu makalede, İslam hukuku alanında yapılan lisansüstü tezlerde yaygın olarak rastlanan sorunlar, başlıklar halinde tespit edilmeye çalışılmış ve kısaca bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Konuya giriş amacıyla, araştırmanın başında İlahiyat alanında lisansüstü çalışmaların kısa bir serüvenine yer verilmiş, lisansüstü tez hazırlamanın amaçlarına ve teorik temellerine de kısaca değinilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, İslam hukuku alanında lisansüstü tez hazırlama sürecindeki ilim talebelerine, yapılabilecek muhtemel hatalara dair bir farkındalık kazandırmaktır. Konuyla ilgili doğrudan bir çalışma tespit edemediğimizden, sorunların tespitinde, daha ziyade dinleyici olarak katıldığımız tez savunmalarında jüri üyelerinin gündeme getirdikleri hususlar ve akademideki kendi gözlemlerimiz esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Lisans, Doktora, İslam Hukuku, Araştırma Teknikleri, Lisansüstü Tezler.

The Preparation of Graduate Theses in Islamic Law: Frequently Encountered Problems and Some Solutions

Abstract: The preparation of graduate theses in Islamic studies in Turkey began with the establishment of the Ankara University Faculty of Theology in 1949. The first doctoral thesis in the field of Islamic law was accepted in 1957. Over time, more than 1100 masters and 300 doctoral theses have been prepared in the field of Islamic law.

This article tries to determine the widely seen problems in graduate theses in the field of Islamic law and offers some solutions. In the introduction, the journey of Islamic graduate studies in Turkey has been summarized and the basic aims of preparing graduate theses have been discussed. The main purpose of the study is to gain an awareness of possible errors that could be made during the writing process of graduate theses in the field of Islamic law. Since we could not identify any previous work on the subject, we have based this paper on issues raised by members of juries in thesis defenses and on our own observations in the academy.

Keywords: Masters degree, Doctoral degree, Islamic Law, Research Methods, Graduate Thesis.

I. GİRİŞ

Üniversiteleri diğer eğitim kuruluşlarından ayıran en önemli özellik, lisansüstü araştırma ve çalışmaların yapıldığı, alanında uzman akademisyenlerin bir gelenek çerçevesinde yetiştiği kurumlar olmalarıdır. Bir üniversitenin lisansüstü eğitim

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, necmguney@gmail.com

programlarına sahip olması, bu açıdan son derece önemlidir. Zira uzman araştırmacıların yetişmesi ve bilimsel bilginin üretilmesi, özellikle lisansüstü eğitim ve bu esnada yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarıyla sağlanmaktadır.¹

İslam hukuku alanındaki lisansüstü tez çalışmaları, günümüzde Türkiye'nin birçok şehrinde, "İlahiyat, İslâmî İlimler" vb. isimlerle açılmış olan fakültelerde sürdürülmektedir. Ancak sayı itibarıyla ciddi şekilde artan tez çalışmalarının, nite-lik açısından da yükseltmeleri için daha fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir.

Yüksek lisans ve özellikle doktora tezlerinin hazırlandığı dönemler, akademik hayatın önemli evrelerindendir. Bu dönemlerde birçok adayın benzer zorluklar yaşadığını ve takdim ettikleri tezlerinde benzer hatalar yaptığını gözlemlemek mümkündür. Bu makale, İslam hukuku alanında hazırlanan tezlerde yaygın olarak ortaya çıkan eksiklikleri ve yapılan "standart" hataları ortaya koymaya çalışacaktır.

Buradaki tespitler, 2005-2015 yılları arasında dinleyici olarak katıldığımız tez savunmalarında, jüri üyeleri tarafından gündeme getirilen eleştirilerin düzenli olarak not alınması ve uygun şekilde tasnif edilmesiyle oluşmuştur.² Çalışmanın temel amacı, tezine başlayacak veya halen tez yazımına devam eden adaylara yardımcı olmak, böylece alandaki tezlerin kalitesinin artmasına bir nebze katkı sağlamaktır.

Asıl konuya intikal etmeden önce kısaca Cumhuriyet döneminde İslâmî ilimler alanındaki lisansüstü çalışmaların gelişim tarihi üzerinde durulacak, lisansüstü tezlerin amacı hakkında bilgi verilecek ve nihayet sık karşılaşılan sorunlar belli başlık ve alt başlıklar halinde sunulacaktır.

A. İSLÂMÎ İLİMLERDE LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye'de modern anlamda yüksek din eğitiminin, 1900'de kurulan *Dârülfünun* ile başladığı kabul edilmektedir. *Dârülfünun* bünyesinde açılan ve dinî yükseköğretim sunan bir bölüm, çeşitli isim değişikliklerine ve düzenlemelere konu olmuş ve 1924'ten sonra "İlahiyat Fakültesi" ismini almıştır. *İstanbul Dârülfünunu İlahiyat Fakültesi*, 1933 yılındaki üniversite reformuna kadar varlığını sürdürmüştür.³

1933 yılında Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesiyle, İlahiyat Fakültesi lağvedilmiş, yerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde *İslâm Tetkikleri Enstitüsü* açılmıştır. Ancak enstitünün öğrenci almasına izin verilmemiş, sadece İslam inançları, İslam tarihi, kültür ve medeniyeti alanlarında

1 Karaman, S. ve Bakırcı, F., "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2010, s. 95.

2 Makalemizde yer verdiğimiz yaygın hataları tespit amacıyla dinlediğimiz savunma sayısı, 6'sı doktora olmak üzere toplam 24 adettir. Burada paylaşılan tespit ve gözlemler, aday ve tezlerden soyutlanarak verildiği için, dinlediğimiz savunmaların listesi ayrıca verilmemiştir.

3 Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Dârülfünun", *DİA*, XIII, 521-525.

araştırma yapması öngörülmüştür. Enstitü, emeklilik ve vefat sebebiyle boşalan hoca kadrolarına da atama yapılmadığından, 1941 yılında kapanmıştır.⁴

Türkiye’de çok partili siyasî hayatın başlamasıyla birlikte, din öğretimi konusu yeniden gündeme gelmiş ve 1949 yılında Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak *İlâhiyat Fakültesi* kurulmuştur. Yine vaktiyle kapanan *İslâm Tetkikleri Enstitüsü*, 1953 yılında bazı öğretim üyelerinin gayretiyle yeniden açılmış ancak öğrenci almasına yine müsaade edilmemiştir. Yalnızca akademik araştırmalar yapılmasına ve “İslamiyât’a giriş” mahiyetinde serbest dersler/konferanslar düzenlenmesine izin verilmiş, özel olarak davet edilen Prof. Dr. Muhammed Hamidullah (ö. 2002) yıllarca bu vazifeyi ifa etmiştir. 1971 yılında ise Erzurum Atatürk Üniversitesi’ne bağlı *İslâmî İlimler Fakültesi* kurulmuştur.⁵

Türkiye’de İslâmî ilimler alanındaki ilk lisansüstü araştırmalar, -İslam hukuku alanı da dâhil olmak üzere- adı geçen bu kurumlarda yapılmıştır. Bunlardan Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarına dışarıdan doktora yapma imkânı da tanımıştır.

Ülkemizde 1959-1980 yılları arasında ülkenin çeşitli şehirlerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı *Yüksek İslam Enstitüleri* açılmış, burada görevli asistanların öğretim üyeliğine geçiş için “öğretim üyeliği tezi” hazırlamaları öngörülmüştür. Bazı asistanlar, idarecilerin de teşvikiyle Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde dışarıdan doktora yaparak, bu tezleri aynı zamanda Yüksek İslam Enstitüsü öğretim üyeliği tezi olarak sunmuşlardır.⁶ 1982 yılında YÖK’ün kurulmasıyla birlikte, Yüksek İslam Enstitüleri, bulundukları şehirlerdeki üniversitelere bağlanarak İlahiyat Fakülteleri haline dönüştürülmüştür.⁷

YÖK kanunu ile birlikte, daha önce fakültelerce yürütülen lisansüstü çalışmalar, enstitülere aktarılmıştır. Günümüzde İslâmî ilimler alanındaki lisansüstü çalışmalar, İlahiyat Fakültelerinin bulunduğu üniversitelere bağlı Sosyal Bilimler Enstitülerinde yürütülmektedir. İslam hukuku alanındaki lisansüstü çalışmalar, daha ziyade Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde bulunan *Temel İslam Bilimleri* anabilim dalına bağlı *İslam Hukuku* bilim dalında gerçekleştirilmektedir. Fıkıh alanında yeterli sayıda öğretim üyesi bulunmayan fakülteler ise, *Temel İslam Bilimleri* anabilim dalı çatısı altında açtıkları programlarda İslam hukuku çalışmalarını da yürütmektedir. Öte yandan, Osmanlı hukukunu merkeze alan lisansüstü çalışmalar ise, İlahiyat fakültelerinden daha ziyade Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri danışmanlığında, aynı enstitülerin *Hukuk Tarihi* bilim dallarında yürütülmektedir.

4 Bkz. Kaya, Mahmut, “İslam Tetkikleri Enstitüsü”, *DİA*, XXII, 56-57.

5 Bkz. Ayhan, Halis, “İlahiyat Fakültesi”, *DİA*, XXII, 70-72.

6 Güney, Necmeddin (Hazırlayan), “Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı (Röportaj)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 12, 2008, s. 59.

7 Bkz. Öcal, Mustafa, “Yüksek İslâm Enstitüsü”, *DİA*, XLIV, 48-52.

Cumhuriyet döneminde, İlahiyat Fakülteleri bünyesinde kabul edilen ilk İslam hukuku tezi, 1957'de M. Esad Kılıçer tarafından Ankara Üniversitesi'nde Prof. Dr. Muhamed Tayyib Okiç'in (ö. 1977) danışmanlığında 105 sayfa olarak hazırlanan "İslâm Fıkhdında Re'y Taraftarları" başlıklı doktora tezidir.⁸ Bu tarihten itibaren 1980'li yıllara kadar İslam hukuku alanında tezler hazırlanmaya devam etmiştir.⁹ Ancak özellikle Yüksek İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmesiyle birlikte, İslam hukuku alanında hazırlanan tez sayısında hızlı bir artış olmuştur.

Günümüzde sayıları 100'e varan İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerinden, daha eski tarihli açılanlarda doğrudan İslam hukuku Yüksek lisans ve Doktora programları bulunmaktadır. Daha yeni tarihli fakültelerin bir kısmında ise, İslam hukuku tez çalışmaları Temel İslam Bilimleri anabilim dalı çatısı altında veya daha kıdemli fakültelerle ortak olarak açılan lisansüstü programlarda sürdürülmektedir.¹⁰

Zaman ve emek harcanılarak yapılan tez çalışmalarının listelenmesi de birçok açıdan önem arz etmektedir. Bu amaçla hazırlanan İSAM *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı*,¹¹ internet üzerinden farklı üniversitelerde hazırlanan tezlerde arama yapma ve belli bir amaca yönelik detaylı listeleme imkânları sunmaktadır. Söz konusu veri tabanı verilerine göre, İslam Hukuku bilim dalında 1957'den günümüze kadar (Mayıs 2015), toplam 1109 adet yüksek lisans ve 300 adet doktora tezi tamamlanmıştır. Doçentlik takdim tezi olarak hazırlanan İslam hukuku çalışmalarının ise henüz sağlıklı bir indeksi bulunmamaktadır. (İSAM veri tabanında sadece 8 tane çalışma listelenmektedir.)

Elbette ki daha önce İlahiyat Fakültelerindeki İslam hukuku derslerinin içerik ve yöntemine yönelik durum tespitinde ve önerilerde bulunan çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır.¹² Ancak bunların önemli bir kısmı sadece lisans düzeyindeki

8 Bu tez çalışması, aynı isimle kitap olarak üç defa yayınlanmıştır: Ankara: Selçuk kitabevi 1961; Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1975, 1994 (2. basım).

9 1980 lere kadar Ankara ve Erzurum Atatürk Üniversitelerinde İlahiyat alanında yapılan doktora ve doçentlik çalışmalarının birer listesi için bkz.:

- Atalar, Münir, "A.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde Mevcut Bulunanlarla Halen Aynı Fakültede Yapılmakta olan Doktora ve Doçentlik Çalışmalarının Listesi", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 5 (1), 1981, s. 104-116 [İslam hukuku alanında 8 doktora tezi bulunmaktadır]

- Atalar, Münir, "Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde Mevcut Bulunan Doktora ve Doçentlik Çalışmalarının Listesi", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi (Ankara Üniversitesi)*, sy. 5, 1982, s. 353-357. [İslam hukuku alanında 6 doktora, 5 doçentlik tezi bulunmaktadır.]

10 Bu programların kesin sayısını YÖK'ten istatistiksel olarak temin etmek mümkün olmamıştır. (<https://istatistik.yok.gov.tr>)

11 www.isam.org.tr

12 İslam Hukuku derslerine dair –tespit edebildiğimiz kadarıyla- on adet değerlendirme çalışması mevcuttur:

- Bardakoğlu, Ali, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan İslam Hukuku Dersinin Amacı, Metodu, Muhtevası ve Diğer İlim Dallarıyla Bütünleşmesi", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (21-23 Ekim 1987)*, Samsun 1987, s. 277-286;

- Güleç, Hasan, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan 'İslam Dini Esasları, İslam Hukuku ve İslam Hukuku Usûlü' Dersleriyle İlgili Teklifler", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (21-23 Ekim 1987)*, Samsun 1987, s. 287-291;

- Gürkan, Menderes, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan İslam Hukuku Dersleriyle İlgili Problemler (E.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, 2003, s. 219-226;

eğitimi ele almaktadır. Lisansüstü programların ve tezlerin durumuna değinen sadece üç araştırma bulunmaktadır.¹³ Lisansüstü programlar ve tezler konusu, İslam Hukuku Koordinasyon toplantılarında da zaman zaman gündeme gelmektedir. Ayrıca 05-06 Mayıs 2012 tarihinde Samsun'da düzenlenen *İslam Hukuku Anabilim Dalları IX. Koordinasyon Toplantısı* esnasında, *İslam Hukuku Lisansüstü Eğitim Yeterlilikleri* 14 madde halinde tespit edilmiştir.¹⁴ Ancak bu konularda çok daha fazla araştırma ve tecrübe paylaşımına ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu noktadan itibaren, konunun tarihi sürecini ve mevcut durumuna dair bilgilere son vererek, lisansüstü çalışmaların amacına ve ardından da asıl amacımız olan tez savunmalarında gündeme gelen başlıca eleştirilere geçmek istiyoruz.

B. LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARDA AMAÇ VE KAPSAM

Üniversitelerin asıl vazifelerinden birisi de bilimsel araştırma yapmaktır. Alanlarında bilimsel araştırmaları gerçekleştiren akademisyenler ve öğrenciler ulaştıkları neticeleri farklı yazım türleri halinde yayınlarlar. Bu yazım türlerinden birisi de tez çalışmalarıdır.

Yüksek lisans ve doktora tezleri,¹⁵ ilgili enstitülerce yapılan sınavları kazanan ve ders dönemini başarıyla tamamlayan adaylar tarafından hazırlanmaktadır. Yüksek lisans programlarının amacı, *YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*'ne¹⁶

- Akyüz, Vecdi, "İslam Hukuku Dersinin Lisans ve Lisansüstü Düzeyde Eğitim-Öğretim Problemleri ve Bunların Aşılma Yöntemleri", *İslam Hukuku Araştırmaları*, sy. 3, 2004, s. 313-318;

- Yıldırım, Mustafa, "İslam Hukuku Öğretimine Farklı Bir Yaklaşım: 'Aktif Eğitim'", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22, 2005, s. 37-52;

- Yaman, Ahmet, "İlahiyat Fakültelerinde Uygulanan Ders Programları Yeterli mi? İslam Hukuku Dersleri Özelinde Bir Değerlendirme", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2 (1), 2009, s. 65-80;

- Günay, Hacı Mehmet, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Fıkıh Derslerinin İçerikleri ve İşleniş Yöntemlerine İlişkin Tespit ve Öneriler", *VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkıhı Açısından Helal Gıda-Gıdalardaki Katkı Maddeler- Sempozyumu (3-4 Haziran 2009)*, Bursa 2009, s. 161-171;

- Bakkal, Ali, "İslam Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans ve Doktora Programları ve Uygulamaları", *VIII. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı (03-05 Haziran 2011)*, Erzurum. (Word belgesi olarak mevcuttur, yayımlanmamıştır.);

- Dalgın, Nihat, "İlahiyat Fakültelerinin İslam Hukuku Anabilim Dalına Bağlı Olarak Okutulan Dersler ve İçerikleri Hakkında Tespit ve Öneriler", *VIII. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı (03-05 Haziran 2011)*, Erzurum. (Word belgesi olarak mevcuttur, yayımlanmamıştır.);

- Kılıç, Muhammed Tayyip, "İslam Hukuku Anabilim Dalı Bünyesindeki Lisans ve Lisansüstü Derslerle İlgili Tespit ve Teklifler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, 2012, s. 367-388.

13 Bu üç çalışma, künyelerini bir önceki dipnotta verdiğimiz, Vecdi Akyüz, Ali Bakkal ve Muhammed Tayyip Kılıç'a ait çalışmalardır.

14 Yeterlilik listesi için bkz. Osman Şahin (Ed.), "İslam Hukuku Lisansüstü Eğitim Yeterlilikleri", *İslam Hukuku Anabilim Dalları IX. Koordinasyon Toplantısı: Hükümlere Etkisi Bağlamında İhtiyaç ve Zaruret*, Samsun 2013, s. 126-128.

15 Batıda ve İslam dünyasında lisansüstü öğretimin ve tez çalışmalarının tarihi serüveni için bkz. Akman, Mehmet, "Türkiye'de Hukuk Alanında Yapılan ilk Doktora Tezi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 1, 2006, s. 65-86.

16 Yüksek Öğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683.

göre öğrencinin bilimsel araştırma yaparak bilgilere erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneğini kazanmasını sağlamaktır. (md. 9) Doktora programının amacı ise, aynı yönetmelikte “öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel olayları geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli adımları belirleme yeteneği kazandırmak” şeklinde tanımlanmıştır. (md. 18)

Yüksek lisans ve doktora programlarının amaçları mukayese edildiğinde, iki programın ortak amacının -farklı seviyelerde olsa da- bilgiye erişim, değerlendirme ve yorumlama yeteneği kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak doktora programlarında adaydan ayrıca yeni sentezlere ulaşma yeteneğinin kazanılması da beklenmektedir. Bu sebeple aynı yönetmelik, bir doktora tezinin şu üç nitelikten birini yerine getirmesi gerektiğini şart koşturmuştur: a) Bilime yenilik getirme, b) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, c) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama (md. 18).

Diğer bir yaklaşıma göre, yüksek lisans eğitimi, lisans düzeyinde öğrenilen temel bilgilerin sentezinin yapıldığı bir basamak iken; doktora eğitimi ise lisans ve yüksek lisans düzeyinde kazanılan bilgilerin birleştirildiği ve bilimsel bir eserin ortaya çıkarıldığı basamaktır.¹⁷ Ancak kanaatimizce bu yaklaşım, yukarıda verdiği-
miz amaçlara tam olarak uymamaktadır.

İslam hukuku alanındaki tez çalışmalarının önemli bir kısmının, yukarıda ‘c’ maddesinde ifade edilen ‘bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama’ kapsamına girdiğini söylemek mümkündür. Zira genellikle klasik fıkıh literatüründeki kazuistik tarzdaki bilgiler mücerred usule aktarılarak yani bir teori oluşturularak okuyucuya sunulmaktadır.

Lisansüstü tez çalışmaları, bir açıdan makale çalışmalarına benzemektedir. Ancak farklı olarak tezler, son derece uzundur; konusu ve okuyucu kitlesi oldukça sınırlıdır; yeterince yazma tecrübesi olmayan kişilerce yazılır ve hayatta sadece birkaç kez yazılır. Bu açıdan bakıldığında, tür olarak tez çalışmalarının makalelere göre birçok talihsiz yönü bulunduğu söylenebilir.¹⁸

Lisansüstü tezler, belli zamanda belli bilgilerin belli bir hacim içinde sunulduğu sistematik çalışmalar olmalıdır.¹⁹ Ancak yukarıda sayılan ‘talihsiz’ yönleri sebebiyle, tez çalışmalarında belli hataların farklı adaylar tarafından sürekli tekrarlandığını gözlemek mümkündür. Makalemizin bu noktasından itibaren bu ortak hata ve eksikliklerden bahsedecek ve bazı çözüm önerilerimizi sunmaya çalışacağız.

17 Karaman, S. ve Bakırcı, F., “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, s. 98-99.

18 Hartley, James, *Academic Writing and Publishing: A Practical Handbook*, New York: Routledge 2008, s. 81.

19 Karadaş, Cağfer, “Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmaları İle İlgili Bazı Mülâhazalarım”, XVII. Kelam Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu, Arslan Hulusi ve Bozkurt Mustafa (ed.), s. 551.

II. TEZ SAVUNMALARINDA GÜNDEME GELEN BAŞLICA SORUNLAR

A. GENEL SORUNLAR

1. Danışman, TİK üyeleri ve Diğer Hocalarla İstişare Eksikliği

Tez çalışmasının faydalı ve sorunsuz şekilde yürütülebilmesi için düzenli olarak danışmanla görüşülmeli, jüri veya komisyonlarda bulunmasalar da mutlaka alandaki tecrübe sahibi hocaların yol göstericiliğinden faydalanılmalıdır. Özellikle yüksek lisans döneminde aday daha az tecrübe sahibi olduğu için danışmanın yönlendirmelerine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Doktora tez aşaması ise uzun bir süreç olduğundan, Tez İzleme Kurulu (TİK) toplantılarının düzenli ve usulüne uygun şekilde yapılması, adayın her dönemde yaptığı araştırma faaliyetini sunması ve toplantıda yazılanların değerlendirilmesi şeklinde yürütülmesi, öncelikle adayın lehinedir. TİK toplantılarının ciddiye alınması durumunda, hocaların katkı ve yönlendirmeleriyle öğrencinin daha başarılı bir tez hazırlaması mümkün olacaktır. Aksi halde, zamanında gündeme gelmeyen hata ve uyarılar, savunmada adayın karşısına mutlaka çıkmaktadır. Ayrıca doktora tez danışmanları, adayın tez yazımına geçmeden önce bir-iki doktora tezi çalışmasını bu gözle okuyup incelemesini tavsiye etmelidir.

2. Konunun Çerçevesinin, Takip Edilecek Yöntemin ve Tez Planının Tespit Edilmemesi

Eleştirilerin ciddi bir kısmı, konunun yeterince sınırlandırılmamasından kaynaklanmaktadır. Konunun çok geniş alınması, tezdeki alt başlıkların yeterince işlenememesine sebep olmaktadır. Tez konusunun sınırlarını net olarak tayin etmenin, adayı çalışma sırasında rahatlatacağı muhakkaktır. Tez konularının fazla geniş tutulmaması, tez hazırlamaya uygun bir genişlikte olması, hem adayın konuya hâkimiyeti, hem de çalışmanın başarısı açısından önem arz etmektedir.

Geçici tez planı, tez çalışması için yol haritası mesabesinde. Geçici tez planının baştan tespit edilip bilgilerin buna göre toplanıp yazılmaması ve yöntemin belirlenmemesi, konuların dağınık olmasına ve çoğu zaman da bölümler arasında hacim bakımından dengesizliğe yol açmaktadır.

3. Tez Bölümleri Arasında Hacim Bakımından Dengesizlik Olması

İlke olarak “Giriş” bölümü, konunun çerçevesini ve kaynaklarını ortaya koyacağından, çok uzun olmamalıdır. Tezin asıl konusu birinci bölümden itibaren başlamalıdır. Ancak birçok tezin özellikle giriş bölümünün oldukça hacimli olduğu, tezin konusunu ele alan asıl kısımlarının ise -sayfa sayısı da dâhil olmak üzere- birçok açıdan daha zayıf kaldığı eleştiri konusu olmaktadır. Bu problem, özellikle tezlerin belli bir süre içinde bitirilmesi gerektiği dönemlerde sıkça görülen bir

durumdu.²⁰ Böyle bir durumla karşılaşmamak için şu tedbirler alınabilir: Kaynak fişlemelerinin geçici tez planı göz önüne alınarak yapılması; asıl bölümlerin bilgi fişleri açısından zayıf kalmamasına dikkat edilmesi ve tercihen Giriş, Önsöz vb. aslı olmayan kısımların yazımının en sonlara bırakılması. Aksi halde vaktin sıkıştırılması durumunda asıl bölümler giriş kısımlarına nispeten zayıf ve hacimce orantısız kalmaktadır.

4. Savunma Öncesi Yapılan Bazı Hatalar

Danışmanlar, son aşamasına gelmiş tezleri okuyup adaya bazı düzeltme önerileri sunmaktadır. Danışmanın gerekli gördüğü bu düzeltmelerin aday tarafından yapıldıktan sonra savunmaya girilmesi, adayın sıkıntı yaşamaması açısından son derece önemlidir. Adaylar bu noktayı son derece ciddiye almalıdırlar. Danışmanın düzeltilmesini istediği halde yerine getirilmeyen bazı hususlar, savunmada jüri üyeleri tarafından tekrar gündeme getirilmektedir.

Jüri üyelerine mutlaka tezin son hali verilmeli ve jüri üyelerinin nüshaları aynı olmalıdır. Özellikle tezlerde süre sınırının olduğu 2010 öncesi dönemlerde (yüksek lisans üç yıl, doktora altı yıl) bu konuda sıkıntılar yaşanmış, jüri üyesine tezin son halinin değil de daha önceki bir halinin ulaştığı durumlar olmuştur. Yine jüri üyelerine farklı nüshalar verilmesi sebebiyle tez nüshaları arasında sayfa uyumsuzluğu söz konusu olabilmektedir. Bütün bunlar savunmanın anlamını, savunmadaki verimi ve adayın itibarını zayıflatmaktadır.

Bunların yanı sıra adayın kendi savunmasından önce, bir tez savunmasının mahiyetini ve usulünü görmek açısından, birkaç tane savunmaya dinleyici olarak katılması da özellikle tavsiyeye şayandır.

B. KAYNAK KULLANIMI

1. Önceki Çalışmaların ve Klasik Kaynakların Yeterince Değerlendirilmemesi

Özellikle doktora tezlerinde, giriş kısmında kaynakların değerlendirilmesi mutlaka yapılmalıdır. Birçok tez çalışmasının giriş kısmında konuyla ilgili modern çalışmaların ve konuya yer veren klasik kaynakların söz konusu edilmemesi eleştirilere konu olmaktadır.

Tez konusuyla ilgili -Türkçe veya diğer dillerde olsun- daha önce yapılmış müstakil çalışmalar varsa, bu çalışmalar temin edilip incelenmeli, "Giriş"te "Araştırmanın Kaynakları" başlığı altında tanıtılmalı, bu çalışmaların yetersizlikleri/eksik yönleri açıkça belirtilmeli, adayın tez çalışmasının bu eksik yönleri giderip gider-

20 13/02/2011 tarihinde 2547 sayılı Yükseköğretim kanununun 44/c maddesinde yapılan değişiklikle, yüksek lisansı 3 yıl, doktora 6 yıl içinde bitiremeyenlerin kaydının silinmesine dair hüküm kaldırılmıştır.

mediği ifade edilmelidir. Özellikle adayın tez çalışmasının konuya mevcut çalışmaların ötesinde ne kattığı ortaya konulmalıdır. Önceki çalışmalara tezin bibliyografyasında da mutlaka yer verilmelidir.

Öte yandan konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren klasik kaynaklar da zikredilmeli ve teze hangi noktada malzeme sağladıkları ifade edilmelidir. Özellikle tez konusuyla ilgili klasik dönemde yazılmış müstakil risaleler varsa, bunlar mutlaka zikredilmeli ve temin edilerek tezin kaynakları kapsamına dâhil edilmelidir.

2. Kullanılan Yöntemin Ortaya Konulmaması

Bazı tezler, adayın belli bir yöntemle ve belli ölçüleri esas alarak sonuca ulaşmasını gerektirmektedir. Ancak birçok tezde hangi yöntemin takip edildiği, tez metni okunarak veya dipnot ve bibliyografya bölümleri taranarak tahmin yoluyla anlaşılabilmektedir. Tezdeki ulaşılan veriler tespit edilirken hangi yöntemin kullanıldığı, “Giriş” bölümünde mutlaka açıklanmalıdır. Bu yöntem, elbette ki tezin konusuna göre değişebilmektedir. Söz gelimi, iki mezhep arasında belli bir alandaki ihtilafları inceleyen bir çalışmanın başında, öncelikle bu ihtilafları tespit için hangi kaynağa müracaat edildiği veya hangi kaynakların mukayesesi yoluyla bunların tespit edildiği net olarak ortaya konulmalıdır.

Ayrıca daha önce ortaya konan bir yöntemi veya tezi aynen tekrar etmek yerine, o yöntem veya tezle ilgili sistemleştirme, terimleri vuzuha kavuşturma ve destekleyici delillerini zikretme suretiyle bilimsel birikime katkıda bulunulması gerekmektedir.

3. Klasik/Asli Kaynaklara Yeterince Müracaat Edilmemesi (İkincil Kaynakların Yoğun Kullanımı)

Tez konusuyla ilgili okuma ve fişlemelerin, günümüzden geriye doğru yani modern çalışmalardan klasik çalışmalara doğru yapılması uygundur. Ancak birçok tezde adayın asli klasik kaynaklara müracaat etmek yerine, daha ziyade günümüzde kaleme alınmış ikincil kaynakları yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bazı tezlerde ise zengin bir bibliyografya sıralanmasına rağmen, dipnotlarda sınırlı sayıda klasik esere atıfta bulunulduğu görülmektedir.

Bilimsel çalışma, alanın temel kaynaklarına müracaatla, günümüz kaynaklarındaki bilginin kontrol edilmesini zorunlu kılmaktadır. Tez çalışmasında klasik kaynakların ağırlığı hissedilmeli, bilgiler verilirken yeterli miktarda asli kaynağa atıfta bulunulmalı ve yalnızca son zamanlarda kaleme alınmış kaynak kullanımından sakınılmalıdır.

Bilgiyi asli kaynaklardan teyit etmeden, yalnızca günümüz kaynaklarıyla yetinilmemelidir. Mesela, bazı adayların fıkhi bir bilgiyi sadece Abdurrahman Cezîrî'nin

(ö. 1941) *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa'sı* veya Vehbe Zühaylî'nin (ö. 2015) *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû* isimli eserlerinden aktarmakla yetinmesi, mezheplerin klasik dönem eserlerine müracaat etmemeleri eleştiri konusu olmaktadır. Aynı şekilde, yalnızca *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA) vb. ansiklopedi madde-lerine atıflardan da kaçınmak gerekir. Doğru olan, modern kaynaklardaki bilgileri klasik kaynaklardan da teyitle aktarmaktır. Bu durumda, dipnotta çağdaş kaynaklar, asıl kaynaklardan sonra verilmelidir. Ayrıca, klasik de olsa belli bir kaynaktan ardı ardına dipnot gösterilmesinden kaçınmak gerekir. Bu bilginin başka kaynaklardan da dönüşümlü olarak verilmesi akademik açıdan daha uygundur.

Her mezhebin görüşü, mutlaka kendi kaynaklarından verilmeli; bir mezhebin başka mezhep hakkında verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Kelime ve ıstılahların tanımı verilirken, mutlaka klasik sözlüklere de atıfta bulunulmalıdır. Fıkhi konularda ittifak ve ihtilafa dair bilgiler, dipnotta yeterli sayıda klasik kaynağa atıfta verilmelidir. Yalnızca bir kaynağın veya araştırmacının verdiği bilgidен hareketle, İslam hukuku alanında genellemeler yapmaktan sakınmak gerekir. Söz konusu bilgiler önce farklı klasik kaynaklardan teyit edilmelidir.

Klasik fıkıh eserlerinin Türkçe çevirisi bulunsa bile, orijinal Arapçasına atıfta bulunmak gereklidir. Hükümlere mesnet olarak sevk edilen hadislerin özet bir tahriri yapılmalı, muhaddislerin değerlendirmelerine gerektiği kadar yer verilme-lidir. Ancak müctehidlerin kendi hadis alma/amel etme kıstasları göz ardı edilerek, yalnızca muhaddislerin 'sahih/zayıf' kriterleriyle müctehidler yargılanmamalıdır.

C. YAZIM ÜSLUBU

1. Bilgilerin Dağınıklığı ve Tekrara Düşülmesi

Birçok tezde yeterli bilgi bulunmasına rağmen, bu bilginin tezde derli toplu olarak sunulamaması, aynı bilginin birçok yerde tekrarlanması, başlıklarla içeriğin bir kısmının uyumsuz olması, tez savunmalarındaki temel eleştiri konularındandır.

Öncelikle her bilgiye kendine uygun başlık altında yer verilmelidir. Gereksiz tekrara düşmemek için, tekrar içeren konular birleştirilmelidir. Mesela bir konu-daki görüşlerin her mezhebe göre ayrı ayrı sıralanması halinde, bu soruna sıkça rastlamak mümkündür. Çünkü birçok mezhep aynı görüşte olacak ve aynı gerekçe-leri öne sürecektir. Böyle durumlarda yapılması gereken "isim ve söylemleri tevhid etmek"tir. Yani her mezhebin görüşünün ayrı olarak sunulması yerine farklı bir tas-nife gidilerek aynı görüşler bir araya toplanılır, ortak yönler zikredildikten sonra, sadece -varsa- aralarındaki farklılıklara değinilir.

Aynı hadis metninin bir tezde defalarca tekrar edilmesi de uygun değildir. En başta veya en uygun olduğu başlık altında metniyle, tahririyle tam olarak zikredilir; diğer yerlerde ise sadece bu hadise birkaç kelimeyle atıfta bulunulması yeterlidir.

2. İlgisiz Konuların Uzatılması veya Bazı Konulara Yeterince Değinilmemesi

Tezde ele alınan bütün konulara, tez konusuyla ilgisi oranında yer vermek gerekir. Konuyla doğrudan ilgisiz konuların çok uzatılması veya “malumun ilamı” cinsinden gereksiz bilgiler verilmesi doğru değildir. Konu itibarıyla derinlemesine incelenmesi gereken bazı başlıkların yüzeysel bir biçimde ele alınması da başka bir eksikliktir.

Dipnotlardaki bilgiler açısından da benzer sorunlar gündeme gelmektedir. Dipnotlar daha ziyade kaynak belirtmek veya ayrıntılı bilgi için bazı kaynaklara işaret etmek için kullanılmalıdır. Dipnotta verilmek istenen bilgi, orijinal ve konuya katkı sağlayacak nitelikte ise, -konu bütünlüğünü bozmayacaksa- tercihen tez metni içinde verilmelidir. Özellikle tezle ilgili bir konunun değerlendirilmesi, dipnotta değil tez metninde yapılmalıdır. Gereksiz bilgiler içeren ek bilgi verme amaçlı dipnotlardan mümkün olduğunca sakınmak gerekir.

3. Doğrudan Alıntıda Bulunulması

Birçok tez çalışmasında, kullanılan modern kaynaklardan bilgi içeren cümle ve paragrafların birebir veya çok ufak değişikliklerle alındığı görülmektedir.²¹ Kaynağa dipnot verilmesi halinde Türkiye’de bu durum “intihal”²² olarak kabul edilmese de, son derece sakıncalıdır ve batı ülkelerinde intihal kapsamında değerlendirilmektedir.

Öncelikle birebir yapılan alıntılar mutlaka tırnak içinde verilmelidir. Normal şartlarda alıntı yapmak yerine kaynaktan geçen bilgiyi (mefhumu) kendi cümlelerimizle ifade etmek gerekmektedir. Ancak zaman zaman bir müellifin görüşünü eleştirmek için veya bir mesele araştırmacı tarafından çok başarılı bir şekilde tespit ve ifade edildiği için birebir tırnak içinde alıntılar yapılabilir. En doğrusu, birkaç kaynaktan elde edilen bilgilerin harmanlanarak kendi cümlelerimizle ifade edilmesi, ilgili kaynaklara da atıfta bulunulmasıdır.

Günümüzde artık doğrudan alıntılarının kontrolünü yapan Turnitin, Ithenticate vb. ücretli web siteleri bulunmaktadır. Türkiye’deki birçok üniversite bu hizmetlere üyedir. Öğretim üyeleri tez dosyalarını bu tür sitelere yükleyerek tezdeki alıntı miktarını tespit edip öğrenciye rapor olarak sunabilmektedir.

21 Bu durum savunmalarda jüri üyelerince “Birebir almışsın, üstelik tırnak içinde de vermemişsin” gibi ifadelerle eleştirilebilmektedir.

22 2547 sayılı Kanuna dayanarak hazırlanan YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinin 8. maddesi, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemleri sıralarken, intihali şu şekilde tarif etmektedir: “Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak”.

4. Metin içi Üslup Farklılıkları ve Akademik Üslubun Sağlanamaması

Birçok tez metninde, cümle ve paragraflar, bilginin alındığı asıl kaynağın dil ve üslubunu aynen yansıttığı için “üslup sırtımları” görülmektedir. O kadar ki, tezdeki her bir paragraf okunduğunda, bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı, dipnotta hangi kaynakların yer aldığı tahmin edilebilmektedir. Arapça kaynaklardan alınan bilgiler ise, çoğu zaman orijinal dilin etkisinde kalmış ve Türkçe üsluba uymayan bir şekilde ifade edilmektedir. Bir üstteki başlıkla bağlantılı olarak, adaylar tezlerde kurdukları cümle ve paragraflarda ‘alıntı kokusu’ vermemek için özel gayret göstermeli, tezin bütününde kendi üsluplarını ve dil kullanımını yansıtmaya çalışmalıdırlar.

Akademik metinlerin kendilerine özel bir dili ve üslubu vardır. Bu metinler özellikle objektiviteyi ve tutarlılığı hedefler. Akademik üslupta, eleştiri de, tasvip de ölçülü olmalıdır. Edebiyat eserlerini andıran cümleler ve sanatlı ifadeler uygun değildir. Devrik cümleler kurmaktan ve soru şeklinde başlıklardan kaçınmalıdır. Arka arkaya gelen cümleler arasındaki zaman uyumuna dikkat edilmeli; mesela bir *geniş zaman*, bir *geçmiş zaman* kullanmaktan kaçınmalıdır.

Öte yandan, birçok aday, cümle kurmakta zorlandıkları için, tezde bir yerde kullandıkları cümle ve hatta paragrafları, ufak değişikliklerle tezin başka yerlerinde de tekrar etmektedir. Mesela aynı cümleler önsöz ve sonsözde birebir tekrarlanmaktadır. Bu husus da savunmalarda eleştiri konusu olmaktadır. Zira bir tez metnini okuyan herkes, aynen veya benzer olarak tekrar eden cümleleri hemen hatırlamaktadır. Mefhum tekrarlanacaksa bile, aynı husus mutlaka yeni cümlelerle ifade edilmelidir.

Elbette ki, üniversiteden mezun oluncaya kadar birkaç ödev dışında hiç bir akademik yazı yazmamış bir kimseden, üslubu tam olarak oturmuş bir metin beklemek gerçekçi değildir. Uygun bir üslup kazanmak için, ilk aşamada kıdemli hocaların çalışmalarındaki üslupları örnek olarak alınabilir. Araştırmacının kendi üslubu, yazı yazdıkça zamanla gelişecektir. Bu sebeple yüksek lisans ve doktora ders dönemlerinde hazırlanan ödevler ve seminerler, adayın üslup gelişiminde son derece önem arz etmektedir.

5. Bölüm ve Konu Geçiş Cümlelerinin Bulunmaması

Tezlerde bölümler ve konular arasında, ani geçişlerin yapılması uygun değildir.²³ Okuyucunun konuya hazırlanması açısından, bölümlerin başında ve yeni bölümlere intikal ederken geçiş cümlelerine yer verilmeli, sonraki bölümün konusuyla bağlantı kurulmalıdır.

Bu açıdan, bölüm girişlerinde mesele kısaca tanıtılıp konunun önemi ortaya konulduktan sonra ayrıntıya girilmelidir. Yine bölüm sonlarında ise ulaşılan so-

23 Bu ani geçişler bir jüri üyesi tarafından “kasise düşüyor gibi” şeklinde ifade edilmişti.

nucun kısaca zikredilmesi uygun olacaktır. Bölümlerdeki alt başlıkların sonunda da ele alınan konu aniden bitirilmemelidir. Mesele hakkında ulaşılan netice özet olarak ifade edilmeli, ondan sonra bir sonraki başlığa geçilmelidir. Kısaca bölüm ve başlık sonları “dipnotla” değil, kendimize ait birkaç toparlayıcı cümleyle bitmelidir.

6. Cümlelerin ve Tezin Uzunluğuyla İlgili Eleştiriler

Savunmalarda gündeme gelen eleştirilerden birisi de uzun cümlelerdir. Jüri üyeleri bazı uzun cümleleri anlamak için cümleyi birkaç kez okumak zorunda kaldıklarından şikâyet etmektedir. Tezlerde, -bazen bir paragraf boyunda- uzun cümleler kullanılması uygun değildir. Uzun cümleler kurmak yerine, bunlar bölünerek birkaç cümle yapılmalıdır. Meramı ifade eden daha kısa ve net cümlelerin kurulması tercih edilmelidir.

Daha ziyade doktora tezlerinde gündeme gelen başka bir husus, tezin kendisinin çok uzun olmasıdır. Gerçekten doktora tezi gibi kapsamlı çalışmalarda kısa ve öz yazmak zordur. Tez metninin uzamasında, -yukarıda zikredilen- tekrara düşülmesinin ve gereksiz konulara girilmesinin olumsuz katkısı vardır. Gereksiz cümlelerden kurtulmak için, aday kendine “Bu cümleyi veya paragrafı atsam, tez noksan olur mu?” sorusunu sormalıdır.

D. KARŞILAŞTIRMA, DEĞERLENDİRME VE YORUM

Birçok savunmada, tez çalışmasında yorum ve değerlendirmelere yeterince yer verilmemesi gündeme gelmektedir. Hâlbuki bir tezde, analiz, mukayese ve yorumun ayrı bir önemi vardır. Bilgilerin aktarılmasıyla yetinilmesi uygun değildir. Aday bir konuyla ilgili görüşleri aktardıktan sonra, görüşler arasında mukayese yapmalı, kendi değerlendirmesini yapıp tercihini bildirmeli, belli bir sonuca ulaşmalıdır. Kısaca, aday yazdığı tezde kendisi de görülmelidir.

Elbette ki, bu hususlar özellikle doktora tezlerinde yüksek lisansa nazaran daha da önemlidir. Lisansüstü tezler, nakilden ibaret birer çalışma olmamalıdır. Doktora tezi yazarlardan, konuya çok daha esaslı katkılar beklenilmektedir. Yüksek lisans tezlerinden de, en azından görüşlerin karşılaştırılması ve adayın bir tercihte bulunması beklenmektedir. Mesela “Yukarıda serdettiğimiz yaklaşımlardan hareketle şu görüşün daha tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.” gibi cümlelere yer verilmelidir.

E. İLMÎ/AKADEMİK YAKLAŞIM VE BİLGİ EKSİKLİKLERİ

1. Sistematiik ve Kronolojik Yaklaşım Eksikliği

Bilimsel araştırmaların temel özelliklerinden birisi, konuların sistematik olarak ele alınmasıdır. Tez çalışmalarında bilgilerin rastgele arka arkaya sıralanması doğru

değildir. Tezde ele alınmış bir konunun fıkıh tarihinde nasıl ele alındığı ve neticede günümüzde nasıl bir netice ve konuma ulaştığı ortaya konulmalıdır. Bu amaçla, görüşler tasnif edilmeli ve çeşitli kategorilere ayrılmalıdır.

Sistematikliğin bir yansıması da, kronolojik sıraya mümkün olduğunca riayet edilmesidir. Kronolojik veriler, tarihi gelişimi sağlıklı takip etmek açısından önemlidir. Bu amaçla, tezde geçen âlim ve fakihlerin vefat tarihleri ilk geçtikleri yerde ve tez süresince zaman zaman verilmelidir. Farklı görüşler söz konusuysa, vefatı önce olan âlimin görüşü önce zikredilmelidir. Yine bir terimin tanımı verilirken mezhep tasnifi ve kronolojik sıraya dikkat edilmelidir.

Sistematik yaklaşımın başka bir yansıması da çalışmalarda iç tutarlılığın bulunmasıdır. Tezin farklı sayfa ve bölümlerinde verilen bilgi ve yapılan yorumlar arasında tutarlılık olmalı, tezat bulunmamalıdır. Her hususta olduğu gibi, vefat tarihlerinde de tutarlılık önemlidir. Vefat tarihi konusunda ihtilaf olan kişilerin vefat tarihlerinden bir tanesi benimsenmeli ve aynı zatın vefat tarihleri farklı farklı verilmemelidir.

Dipnotlarda kaynakların sıralaması da belli bir sistematığa bağlanmalıdır. Kurucu imamın vefatına göre mezhep görüşleri Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli ve Zahirî olarak verilebilir. Her bir mezhebin kaynakları ise kendi içinde müellifin vefatına göre sıralanmalıdır.

2. İddialı Cümlelere ve Genellemelere Yer Verilmesi

Adayların kullandıkları iddialı cümleler veya yaptıkları genellemeler, çoğu zaman tez savunmalarında jüri üyeleri tarafından sorgulanmaktadır. Bu sebeple, kesin olmadığı sürece, ele alınan konularda temkinli cümleler kurmak gerekir. Kesin olduğu savunulan hususlara ise sağlam gerekçeler gösterilmelidir.

Aday, çağdaş müelliflerin eserlerindeki genellemelere ve iddialı ifadelerle de ihtiyatla yaklaşmalıdır. Bu tür görüşler sorgulanmadan, doğruluğunu gösteren somut veri veya delil aramadan teze alınmamalıdır. Ancak eleştirmek amacıyla alınması mümkündür. Kısacası aday, anlamadığı veya savunamayacağı cümleleri tezine yazmamalıdır. Aynı şekilde adayın, anlaşılmayan bilgileri olduğu gibi teze alıp bir açıklamada bulunmaması eleştiri konusu olmaktadır.

3. Kazuistik veya Soyut/Mücerred Yönteme Fazla Ağırlık Verilmesi

Klasik İslam hukuku kaynaklarında genel olarak mes'eleci (kazuistik) yöntem hâkimdir. Bu sebeple, birçok tez çalışması, kazuistik örnekleri alt alta sıralamakla yetinip, bir teoriye ulaşma gayretine girmemektedir. Hâlbuki tez çalışmalarından, tümevarım yoluyla teori ve genel ilkelere ulaşmaları, konuyu sistemleştirmeleri beklenmektedir. Bir diğer hatalı tutum da, hiç furû örnek vermeksizin sadece teori

ve genel ilkeyi zikretmektir. Doğru olan, ulaşılan genel teorinin ve ilkelerin zikredilmesi, furu örneklerle ise istidlal cinsinden atıfta bulunulmasıdır.

4. İslam Hukuku Dışındaki Alanlara Fazla Yer Verilmesi

Bazı adayların tezlerinde yoğun olarak Türk pozitif hukuku bilgilerine yer verdikleri ve İslam hukukunun bu bilgilerin gölgesinde kaldığı görülmektedir. Benzer durumlar, iktisat veya pozitif bilimleri ilgilendiren tezlerde de görülebilmektedir.

Elbette ki, İslam hukuku alanındaki birçok tez konusu, pozitif hukukla mukayese yapmayı gerektirmektedir. Ancak bu konu fazla abartılmamalı, tezde İslam hukuku merkezi bir konumda olmalıdır. Pozitif hukuk alanındaki bilgiler, İslam hukukuyla bağlantısı ölçüsünde verilmeli ve aralarında mukayeseler yapılmalıdır.

5. İstilah ve Kavramların Dikkatsiz Kullanımı

Bir bilim dalına ait terimlerin/istilahların yerinde kullanımı son derece önemlidir. Birçok tez savunmasında, istilahların doğru olarak kullanılmadığı eleştirisi gündeme gelmektedir. Tez çalışmalarında terim hatası yapılmamasına özen gösterilmeli, terimler mutlaka yerine oturmalıdır. Ayrıca metin içinde zikredilen belli terimlerin, dikkat çekmek için *italik* veya başka belirgin bir tarzda yazılması uygundur.

Terim inceliklerine dikkat çekmek için muamelat alanından bazı örnekler verecek olursak:

- Satım akdi anlamındaki *bey* terimi, sıkça “alış-veriş akdi” şeklinde ifade edilmektedir. Günlük dilde *bey* akdi “alış-veriş” olarak ifade edilse de, mesela *sarf* da bir alış-veriş olduğundan ikisini ayırmakta güçlük çekilebilir. Bu sebeple *bey* veya *satım akdi* ifadesi kullanılmalıdır. Ayrıca satım akdi söz konusu olduğunda, *ücret*ten değil *semenden* bahsetmek gerekir.

- Mevkuf akitlerde gündeme gelen *izin* ve *icazet* terimleri birbirinden farklıdır. Her ikisi için onay denilmesi uygun değildir. İzin, akit yapılmadan önce verilirken; icazet akit yapıldıktan sonra akde onay verilmesidir.

- Klasik fıkıh literatüründe *mevdû’u’l-akd* (‘akdin mevzuu’) ifadesi geçtiğinde, günümüz hukuk dilindeki ‘akdin konusu’ değil ‘akdin hükmü’ kastedilmektedir.²⁴

- *Âkil* daha ziyade ibadetlerde; *mümeyyiz* ise muamelatta kullanılır.

6. Bilgi Eksikliği ve Bilgi Hataları

Tez savunmalarında tezlerin bilgi muhtevasına yönelik çok sayıda eleştiri gündeme gelmektedir. Bu hususların en önemlileri, tez başlığını ilgilendirdiği halde

24 Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1987, II, 158.

belli konulara değinilmemesi, bir konuyla ilgili bütün mezheplerin görüşlerine yer verilmemesi, şahıs isimlerinin ve coğrafi isimlerin yanlış okunması ve temel kavramların incelenmesindeki eksikliklerdir.

Tezlerin akademik kalitesiyle ilgili ciddi bir eleştiri de, DİA maddelerinin tezlerin “mihenk taşı”na dönüşmesi ve adayların genellikle konuyla ilgili maddeleri aşamayan tezler sunmalarıdır. Hâlbuki hazırlanan tezler, ilgili maddelerin eksiklerini ortaya koyacak ve bunları tenkid edebilecek kalitede olmalıdır.

Bu başlık altında dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus, bilgisayar ortamındaki elektronik kitapların güvenilirliği meselesidir. *el-Mektebetü’ş-şâmile* vb. programlar, araştırmacının kaynaklara ulaşmasını ve bir konuyu bulmasını son derece kolaylaştırıyorsa da, bu programlardaki metinler şahıslar tarafından bilgisayar ortamına aktarıldığı için, bu metinlerden faydalanılırken mutlaka eleştirel bir gözle okunması ve tereddüt hasıl olduğunda bilginin matbu kaynaklardan teyid edilmesi uygun olacaktır.

F. ŞEKLİ PROBLEMLER

Disiplinli ve sistematik yaklaşımın tezlerdeki bir göstergesi de, tezin bütününde şekli açıdan tutarlılık bulunmasıdır. Bu amaçla, kelimelerin imlâsında ve kullanılan kısaltmalarda DİA’nın esas alınması, farklı kısaltmaların kullanılması halinde anlaşılabilirlik yönüne dikkat edilmesi uygun olacaktır. Ayrıca, noktalama işaretlerinin, özellikle de virgül ve noktalı virgölün nasıl kullanılacağına dikkat edilmelidir.

Bu bağlamda en sık gündeme gelen konular, isim ve terimlerin yazımında birliğin (tevhid-i imlâ) sağlanamamış olmasıdır. Mesela bir tez çalışmasında Taftazani/Teftazani, ictihad/içtiḥad, hâss/hâs, usûlû’l-fıkh/usûl-ı fıkıh gibi farklı yazım örneklerinin birlikte kullanıldığını görmek mümkündür. Bunlardan birisi tercih edilmelidir.

Bazı kaynakların dipnotlarda verilirken bibliyografyada yer almaması sıkça rastlanan eksikliklerdendir. Bunu önlemek için, bir esere ilk defa dipnot verildiğinde, mutlaka tam künyesinin bibliyografyaya da kaydedilmesi ilke olarak benimsenmelidir.²⁵

Tezlerde dipnot ve bibliyografya gösteriminde şekli tutarsızlıklara sıkça rastlanmaktadır. Atıf sistemi mutlaka standart olmalıdır. Dipnot ve bibliyografya gösterilirken –sosyal bilimler enstitüsünün bağlayıcı bir kuralı yoksa– belli bir usul benimsenip sürekli takip edilmelidir. Bunun belki de en pratik yolu, tez danışmanına ait örnek bir çalışmayı tez yazarken masauştünde bulundurup gerektiğinde şekil açısından ona müracaat etmektir. Bunun dışında, gerektiğinde şekil açısından DİA maddelerine de müracaat etmek ve oradaki usûlü esas almak mümkündür.

25 Bu konuda Zotero vb. bilgisayar programlarından da yararlanmak mümkündür. Bu programlar bilgisayar konusunda tecrübeli kullanıcılara daha uygundur, çünkü yeni teknik bilgiler öğrenmeyi gerektirmektedir.

Bazı çalışmalarda bölüm ve giriş başlıkları yer almamaktadır. Bölümlere ve konu girişlerine içeriği yansıtan başlıklar verilmelidir. Yine “İçindekiler” kısmında, yalnız kalmış alt başlıklar (B’si olmayan A’lar, 2’si olmayan 1’ler...) söz konusu olabilmektedir. Bir konudaki alt başlık tek kalıyorsa, bunu alt başlık olarak açmak yerine üst başlığı alt başlığı da içerecek şekilde düzenlemek daha uygun olur. Tek cümlelik paragraflar yine sakınılması gereken durumlardandır. Paragraflar anlam ve fikir bütünlüğü olan en az iki-üç cümleden oluşmalıdır.

Yazımda daha çok daktilonun kullanıldığı dönemlerde, zamandan tasarruf amacıyla kullanılan “a.g.e.” (adı geçen eser), “a.g.m.” (adı geçen makale) gibi kısaltmalar tercihen artık tez çalışmalarında kullanılmamalıdır. Onun yerine, uzun isimli çalışmaların bibliyografyada parantez içinde daha kısa bir hali verilerek bu kısa isim bütün dipnotlarda kullanılmalıdır. Ayrıca (danışmana göre değişebilmekle birlikte) bir eserin ilk zikredildiği dipnotta tam künyesinin verilmesine gerek yoktur. Bütün dipnotlar standart olmalıdır.

Son olarak tezlerde Arapça metin ve ibarelere hiç yer verilmemesi de savunmalarda eleştiri konusu olabilmektedir. Tez konusunu doğrudan ilgilendiren ayet ve hadislerin Arapça orijinalleri duruma göre metne veya dipnota konulmalıdır. Klasik kaynaklardaki Arapça ifadeler ise, okuyucunun ihtiyacına ve metnin dikkat çekiciliğine göre, gerek duyuldukça dipnotta yer verilmelidir. Elbette bu hususta ölçüyü kaçırmamak ve tekrara düşmemek gerekir.

G. TEZLERİN “SONUÇ” BÖLÜMLERİ

Tezlerin “sonuç” bölümleri de eleştiriden sıkça nasibini alan kısımlardır. Adayların genellikle bu kısımda tezi özetledikleri görülmektedir. Hâlbuki bu bölümün amacı tezdeki görüşleri özetlemek değildir. Doğru olan, konunun önemine vurgu yapan kısa birkaç cümleden sonra, araştırmada ulaşılan genel sonuç ve bulguların yani kendi tespit ve gözlemlerimizin (genellikle maddeler halinde) okuyucuya sunulmasıdır. Bu amaçla, kaynak ve mezheplerin genel yaklaşımına detaya girmeden değinilebilir.

Sonuç kısmında, aday araştırmada vardığı neticeyi ve kendi kanaatlerini yazmalıdır. Bu kısımda başkalarından alıntıda bulunulması veya başkalarının fikirlerini ifade eden bir üslubun kullanılması uygun değildir. İfadeler net ve tutarlı olmalı ancak fazla iddialı olmamalıdır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, tez içinde kullanılan ifadeler kesinlikle aynen tekrarlanmamalıdır. Sonuç kısmını bitirirken, çalışmada eksik kalan hususların yanı sıra yeni çalışmalar için bazı konu önerilerine yer vermek de uygundur.

III. SONUÇ

Bir üniversitenin kalitesinin en önemli ölçütünün, üretilen lisansüstü tezlerin ulusal ve uluslararası alandaki seviyesi olduğu söylenebilir. Türkiye’de İslam hukuku alanındaki lisansüstü çalışmalar, gerek daha önce kurulmuş İlahiyat fakültelerinde, gerekse de son dönemde açılan fakültelerin bünyesinde yoğun olarak devam etmektedir. İSAM kayıtlarına göre, Temmuz 2015 tarihi itibarıyla İslam hukuku alanında devam eden 312 yüksek lisans tezi, 178 doktora tezi çalışması bulunmaktadır.

İslam hukuku alanında yapılan çalışmalar genellikle fıkhi mirasımızı anlama, anlamlandırmaya ve günümüz şartlarında nasıl okunması gerektiği hususlarına odaklanmaktadır. 2012 yılında Samsun’da düzenlenen *İslam Hukuku Anabilim Dalları IX. Koordinasyon Toplantısı*nda belirlenen *İslam Hukuku Lisansüstü Eğitim Yeterlilikleri* tez çalışmalarından beklenen bazı hususlara doğrudan veya dolaylı olarak işaret etmektedir: Araştırma tekniklerini bilme ve kullanma, elektronik bilgi kaynaklarını kullanma, literatürü bilme, klâsik kaynakları okuyup anlama, terminolojiyi bilme ve kullanma, Fıkıh mezhepleri arasında mukayese yapma, diğer hukuk sistemlerine dair bilgi sahibi olma...²⁶

İlim, disiplinli bilgidir. Literatürün yeterince taranması, kaynaklardaki bilgilerin derli toplu olarak sunulması, yeterli mukayese ve değerlendirmeye yer verilmesi, kavramların dikkatli kullanımı, nakil ve atıflarda bilimsel usullere uyulması hep bu disiplinin yansımalarıdır.

Bilimsel bir araştırma, temel itibarıyla bilgi, yorum, akademik üslup ve şekli unsurlardan oluşur. Günümüzde hazırlanan tezlerde en sık rastlanan eksiklikler, konunun derli toplu olarak sunulmaması ve üslup sorunlarıdır.²⁷ Her iki eksikliği gidermek için, tez metninin ilkyazımı bittikten sonra kurgu ve üslup açısından yeterince elden geçirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca tez yazımı bittikten sonra, ortaya çıkan metin danışmana sunulmadan önce, adayın emanetine ve liyakatine güvendiği bir meslektaş ile farklı branştan bir kişi tarafından eleştirel gözle okunmasının sağlanması, adayın dikkatini çekmeyen birçok eksik ve hatanın daha baştan giderilmesine katkı sağlayacak ve danışmanın yükünü hafifletecektir.

Son olarak, 1950’li yıllara kadar ülkemizde herhangi bir dinî yayın bulmanın bile zor olduğu hatırlanırsa, günümüzde elde edilen imkânların ne kadar şükre şayan olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Şükür ise nimetin cinsinden olacağına göre, daha nitelikli tez çalışmalarının ortaya konulması için bütün taraflar (aday, danışman ve kurumlar) üzerlerine düşen yükümlülükleri ciddiyetle ve layıkıyla yerine getirmelidir.

26 Şahin, Osman (Ed.), “İslam Hukuku Lisansüstü Eğitim Yeterlilikleri”, s. 126-128.

27 Jüri üyelerinin genellikle bu ilk hususu “Tezde un, şeker, su vs. var ama sen helva yapamamışsın” metaforuyla ifade ettikleri görülmektedir.